

**CÜMLENİN SINIFLANDIRILMASINDA
KULLANILAN OLUMLULUK-OLUMSUZLUK
KATEGORİSİ ÜZERİNE**

*Ayşe YILMAZ**

ÖZET

Cümle, yapı ve anlam gibi yönlerden tartışılan bir konudur. Çalışmamızda, cümlenin sınıflandırılmasında alt başlık olarak değerlendirilen anlam bakımından cümle tasnifi ve onun bir alt türü olan olumlu ve olumsuz cümle ayrımı üzerinde durulacaktır. Türkiye Türkçesinde yazılan gramer kitapları ve makalelerin cümle ile ilgili bölümleri üzerine yapılan araştırma metodu, yer yer de eleştirel yaklaşımla konuya farklı bakış açıları gözler önüne serilmiş ve bize göre uygun teklifler getirilmiştir. Genelde cümlede yüklem yapısı içindeki fiile getirilen -mA-/-Ø- olumluluk-olumsuzluk ekine göre tasnifi yapılan olumlu veya olumsuz cümle ayrımı kusurlu gibidir. Cümle, fiile gelen bir eke göre anlam kazanmaz, ek de fonksiyon taşıyan bir öge olarak, cümle gibi bir birliğin tasnifinde kriter olamaz. Cümle temel ve yardımcı öğeleriyle bir bütün olarak anlamlar kümesidir ve sonuç itibariyle bir yorumdur. Cümle anlamları sınırlanamaz. Olumlu-olumsuz cümle tasnifi, beraberinde soru-soru olmayan, emir ve diğer istek cümleleri gibi tasnif yapımını gerektirir.

Anahtar Kelimeler: olumsuz fiil, olumsuz cümle, yorum, fonksiyon, anlam

**ABOUT THAT THE POSITIVENESS AND
NEGATIVENESS CATEGORY WHICH IS USED IN
CLASSIFICATION OF SENTENCE**

ABSTRACT

Clause is a topic that is discussed about structure and meaning. In our working, we study on

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı,
ayse@sakarya.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

“clauses according to the meaning” and subheading of that is called “positive clause and negative clause”. We use critical and research method and wanted to display different aspects and then we said our opinion. That is wrong that doing classification in clauses according to the affix that is called “positiveness and negativeness –Ø/-mA”- . Clause doesn’t have e meaning according to the affix that comes to verb, affix has a function, so it can’t be a criterion for a classification of clauses, clause is a meanings group with main and auxiliary item of it. Finally it is a comment. Meanings of clause can’t be restricted. If you use classification of positive and negative clause, you must use like classification of question or not question clause, command and the other will clauses too.

Key Words: negative verb, negative clause, comment, function, meaning

İsteklerimizi anlatmak için, cümlelerimizi, dilbilgisi kurallarına göre kurmak gerekir. Bir dilin cümlelerini inceleyen dilbilgisi bölümüne sözdizimi (=cümle bilgisi-syntaxe) adı verilir. Sözdizimi, dilbilgisinin ana bölümlerinden biridir; konusu cümle’dir (Ediskun, 2003; 323). Türkiye Türkçesinde söz diziminin bir parçası olan cümle ile ilgili çeşitli tanımlar ve sınıflandırmalar yapılmıştır. *Cümle; bir olayın, durumun, duygu ve düşüncenin anlatılmasında, kelime yahut kelime gruplarının yargı halinde veya hüküm bildirecek şekilde bir araya getirilmesidir.* Cümleler, aktarılan bakımından birbirinden farklılık arz ederler. Öyle ki, kelimelerin yan anlamları, vurgu ve tonlama sonucu aynı cümle farklı yerler de farklı anlaşılabilir. Nasıl ki, ekler fonksiyonlarını yeriyle kazanırsa, cümle de yorumunu ve bu bağlamdaki tasnifini metni ve metnindeki yeriyle kazanır. Cümleler arası, genelde birden fazla yüklem varlığına ve yokluğuna göre yapılan yapısal ayrımlar, cümleyi bitiren fiilin taşıdığı olumluluk-olumsuzluk ekinin varlığına göre yapılan anlamsal ayrımlar konusunda, sınıflandırma aşamasında araştırmacılar arasında farklılıklar göze çarpar. Türkologlar, umumiyetle olumlu-olumsuz cümle ayrımını “anlamına göre cümleler” başlığı altında işlerler ve bu başlık altında, ya ayrı ayrı maddeler halinde olumlu cümle veya olumsuz cümle başlıklarını doğrudan kullanırlar ve açıklarlar (EDİSKUN 2003: 370–376, HATİBOĞLU 1972: 164–172, KARAHAN 2004: 103–104, GÜLENSOY 2000: 440–441, ŞİMŞEK 1987: 197–241, KÜKEY 1975:323, DELİCE 2003: 142, GÜLSEVİN

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ve BOZ 2006: 141–142) ya da farklı terimler ve ifadeler kullanarak yine bu başlıklar altında olumlu cümle veya olumsuz cümle sınıflamasını dolaylı yoldan kabul edip izah etmektedirler (BANGUOĞLU 1998: 554–562, BİLGEGİL 1964: 57–72). Bu tasnif için genel ölçüt olarak da eylemin –mA-/Ø- olumluluk-olumsuzluk ekini kabul edip etmemesini dikkate almaktadırlar.¹

Türkçede olumsuzluk, ek (-mA, +sIz...) ve kelime (değil, var, yok...) olmak üzere iki açıdan değerlendirilir. Bu yazımızda, fiile getirilen –mA- olumsuzluk ekine göre yapılan olumlu-olumsuz cümle ayrımı üzerinde durulacaktır. Olumsuzluğun kelime (değil, yok) yönü derinlemesine değerlendirilmeyecektir.

Olumsuzluk ve olumsuzluk eki terimleri Türkçede farklı şekillerde tanımlanır.² Hatta bu ekin farklı ek sınıfları altında değerlendirildiği de görülür.

Olumsuz terimi bir şeyin zıddı, karşıtı; bulunmama, içermeme, yokluk anlamındadır. Fakat biz, olumsuz kelimesine, tasvip edilmeyen, doğru olmadığı herkes tarafından kabul edilen vb. başka

¹ Bu konuda söz konusu bakış açılarından bir kısmı şöyledir: “-mA- olumsuzluk eki, “değil”, “ne...ne” edatı ve “yok” ismi cümlelerin anlamını olumsuz yapan unsurlardır” (KARAHAN 2004: 103-104), “Türkçede cümleler hükümler, çekimli fiillerle bildirilir. Bildirilen bu hükümler ya olumsuz ya soruludur. Olumsuz (menfi) cümle: fiili (yüklemi) olumsuzluk kavramı veren cümledir.” (GÜLENSOY 2000: 440–441),

“Olumlu tümce: eylemin yapıldığını, olduğunu belirtirler. Üzerinde olumsuzluk eki bulundurmayan her yapı, çatı ya da kipteki eylem ve “değil” sözcüğüyle olumsuz biçime girmemiş ekeylemeden çekimli bütün ad soylu sözcüklerin oluşturacağı tümceler, genelde olumludur: “Yaz geldi çattı.” Olumsuz tümce: eylem yapılmamış, olmamıştır: “Ekinler, henüz olmamıştı.” (KÜKEY 1975:323), “Yüklemin olumsuzluk ve soru anlamlarıyla genişletilmiş olup olmama durumuna göre birbirinden ayrılması anlamlarına göre cümle gruplarını oluşturmaktadır ki, olumsuzluk eki yoksa o cümle olumlu, olumsuzluk eki barındırıyorsa olumsuz ve soru eki almışsa soru cümlesi olarak adlandırılmaktadır. Buna göre, bir cümle olumlu, olumsuz, soru, olumlu soru ve olumsuz soru olmak üzere anlamlarına göre beş ayrı grupta değerlendirilmektedir.” (DELİCE 2003: 142), “Olumlu cümle:“olumlu bir yapma veya olma bildiren, yüklemi fiil veya isim soylu olan cümlelerdir” olumsuz cümle: “olumsuz bir yapma veya olma bildiren, yüklemi fiil veya isim soylu olan cümlelerdir. Olumsuzluk fiillerde -mA, -AmA ekleriyle ve isimlerde *değil, yok* kelimeleriyle yapılır” (GÜLSEVİN ve BOZ 2006: 141–142).

²Bu tanımlara örnek vermek gerekirse: *Olumsuzluk*: cümlede yüklem bildirdiği oluş ve kılışın olumsuz olarak gerçekleştiğini gösteren dilbilgisi kategorisi. Türkçede fiile olumsuzluk kavramı –Ma- ekiyle, isim cümlelerinde *değil* kelimesinin eklenmesiyle verilir. *Olumsuzluk eki*: fiil kök veya gövdelerinde olumsuzluk kavramı veren ek, -Ma eki (KORKMAZ 1992: 114), *Olumsuzluk*: Olumsuz olma niteliği veya durumu, menfilik. *Olumsuzluk eki*: Kökü fiil olan bir kelimeye olumsuzluk kavramı veren ek. Türkçede bu kavram –ma, me eki ile verilir: sevmemek, sevmeyecek, okumamış gibi (Türkçe Sözlük 2005: 1500).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

anlamlar da yükleriz; hatta olumsuz terimini bu anlamıyla kabul ederiz. Örneğin: yalan söylemek, insanların arkasından konuşmak, hile yapmak gibi. Oysa +sIz eki ile yapılan kelimelere bakıldığında hep karşıtlık, bulunmama, yokluk özellikleriyle karşılaşıyoruz: parasız (adam) örneğinde parasız, parası olmayan anlamındadır. Peki, parasız bir adam olumsuz bir adam mıdır? Hayır. Buna karşılık hile yapmak olumsuz bir davranıştır. Fiillerde olumsuzluk –mA fiilden fiil yapma eki³ ile sağlanır. Burada durum +sIz ekinin işleyişinden farklıdır. İşte bu yüzden olumsuzluk terimi yalnızca fiiller için kullanılmalıdır (ERTEN 2007: 1169).

“İnsanlar hile yapmamalıdır” cümlesine bir bakalım:

Cümle bütünüyle yorumlandığında olumludur. Herkesçe kabul görür ve doğrulanır bir yanı vardır. Ancak cümlenin yüklemine yapan fiil (hile yap-) anlamca olumsuz bir kavramdır. Yalnız üzerine gelen –mA- olumsuzluk eki, fiili yapıca olumsuz, anlamca olumlu yapar.

Türk şive ve lehçelerinde *olumsuzluk eki* genellikle fiilden fiil yapan ek olarak değerlendirilmektedir. Yer yer çatı eki (bkz.: ERCİLASUN “Kumuk Türkçesi Bölümü- Çetin Pekaçar”, 2007: 975) olarak da karşımıza çıkar. İlhan, Türkçede olumsuzluk kavramı taşıyan ekler olarak, başlıca –mA- eki ve bu ekin başka eklerle kaynaşmasıyla ortaya çıkan –mAz, –mAdAn gibi ekler ve isimlere eklenen +sız ekini, bir de ± mı soru ekini sayar (2005:271–279).

Sadece –mA- morfemi açısından bakıldığında olumsuzluk eki, Türk lehçe ve şivelerinde şu şekillerdedir⁴:

Şive-lehçe	Morfem	Alamorf
Azerbaycan Türkçesi	–mA2-	-mä-, -ma-
Türkmen Türkçesi	-mA2-	-ma-, -me-
Gagavuz Türkçesi	–mA4-	-mê-, -mä-, -ma-, -me-
Yeni Uygur Türkçesi	-mA2-	-ma-, -mä-
Özbek Türkçesi	-mä-	-mä-
Kazak Türkçesi	–M3A2-	-ma-, -me-, -ba-, -be-,

³ Bize göre, bu ek yapım eki değildir. Çünkü yeni bir kelime yapmaz, kelimenin manasını değiştirmez.

⁴Türkiye Türkçesinin Olumsuzluk eki –mA- morfeminin, Türk lehçe ve şivelerindeki morfemlerinin oluşturulmasında Ahmet Bican ERCİLASUN’un “Türk Lehçeleri Grameri” adlı eserindeki bölümlerden faydalanılmıştır. Bkz.: A. Bican ERCİLASUN, “Türk Lehçeleri Grameri”, Akçağ Yay., Ankara 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

		-pa-, -pe-
Kırgız Türkçesi	-B2A4-	-ba-, -be-, -bo-, -bö-, -pa-, -pe-, -po-, -pö-
Karakalpak Türkçesi	-M3A2-	-ma-, -me-, -ba-, -be-, -pa-, -pe-
Nogay Türkçesi	-M3A2-	-ma-, -me-, -ba-, -be-, -pa-, -pe-
Tatar Türkçesi	-mA2-	-ma-, -me-
Başkurt Türkçesi	-mA2-	-mä-, -ma-
Kırım-Tatar Türkçesi	-mA2-	-ma-, -me-
Karaçay-Malkar Türkçesi	-mA2-	-ma-, -me-
Kumuk Türkçesi	-mA2-	-ma-, -me-
Altay Türkçesi	-B2A4-	-ba-, -be-, -bo-, -bö-, -pa-, -pe-, -po-, -pö-
Hakas Türkçesi	-M3A2-	-ma-, -me-, -ba-, -be-, -pa-, -pe-
Tuva Türkçesi	-M4A2-	-ma-, -me-, -ba-, -be-, -pa-, -pe-, -va-, -ve-
Saha Türkçesi	-M3A4-	-ma-, -me-, -mo-, mö-, -ba-, -be-, -bo-, -bö-, pa-, -pe-, -po-, -pö-
Çuvaş Türkçesi	-m(A)(R3)-	-ma-, -me-, -mas-, -mes-, -man-, -men-, -mar-, -mer-, -m-

Türkiye Türkçesinde ek fiille çekimlenmiş fiil cümlelerinde *değil* kelimesiyle yapılan olumsuz fiil çekimleri dışında, bütün olumsuz fiil çekimleri –mA morfemiyle yapılır. Diğer Türk lehçe ve şivelerinde ise, sadece ek fiil çekimlerinde değil, diğer çekimlerde de *değil* veya *yok* kelimesiyle yapılmış olumsuz fiil çekimleri görülebilir:

Öğretmen değilim (Türkiye Türkçesi)

miñä yazıw käräk tügil “yazmamalıyım” (Başkurt Türkçesi)

men düşçek däül “inmeyeceğim” (Türkmen Türkçesi)

okaanım yook “okumuyorum” (Türkmen Türkçesi)

ahıam suoğa “açmayacağım” (Saha Türkçesi)...

Çatı eklerinden sonra fiile gelen son ek olan olumluluk-olumsuzluk eki, sayısı artmaya açık olmakla beraber, azalmayacak şekilde 9’a (1. *Yapım Ekleri*, 2. *Çekim Ekleri* “*ismin hâl ekleri, iyelik*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/3 Spring 2009

ekleri, fiil çekiminin zaman ekleri ve şahıs ekleri” 3.Fiilimsiler, 4. Çatı Ekleri, 5. Olumluluk-olumsuzluk Ekleri, 6. Teklik-Çokluk Ekleri 7. Soru Eki, 8. Sıfatlama Eki, 9. Ek fiil⁵) kadar ayrı başlıklar altında sınıflanmış ekler içerisinde ayrı bir kategoridir. Konumuzu teşkil eden –mA- eki, -Ø- olumluluk ekiyle ikili-yerdaş karşıtlık taşıyan ektir. Fonksiyonu, hareketin yapılmadığını, icra edilmediğini belirtmektir, fiile olumsuz kavram yükler. Ancak anlamını değiştirmez. Bu nedenle yapım eki değildir.

–mA- ekiyle olumsuzluğu, –Ø- morfem olarak ifade olunan karşıtı ile de olumluluğu karşılayan bu ekler, fiillerin karşıladığı hareketin icra vasıtasının olumlu mu olumsuz mu davrandığını tayin eden ve bunu yaparken ne bir cümle ne de tamlama seviyesinde söz kurmadığı için, çekim eki, fiilin karşıladığı hareketin vasfında hiçbir değişiklik yapmadığı için de yapım eki kategorisine sokulamazlar. Fiilin icra edilmesi ile ilgili bir görev de üstlenmedikleri için çatı eklerinden de farklıdır. Zaten yapı olarak da, bütün çatı eklerinden sonra gelirler. Fiil kategorisinde bir değişiklik yapmadıkları için fiilimsi de değildirler. Bütün bu özellikleri yüzünden, bu ekler de ayrı bir üst kategori sınıfındaki eklerden biri olarak tayin edilmelidir (TURAN 2000: 1841).

Gülsevin, “Türkçede ‘Sıra Dışı Ekler’ ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine” başlıklı yazısında eklerin sınıflandırılması için yeni bir tasnif önerisinde bulunur ve olumsuzluk ekini “kategori ekleri (Olumsuzluk kategorisi)” arasında verir. Buna göre kategori ekleri: “sözlüksel kelime türetmez, kelimelerde tür değişikliği yapmaz. Cümle içinde öge belirlemek ve ilişki kurmak gibi bir fonksiyonları da yoktur” (2004: 1279).

Başdaş, “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler” başlıklı yazısında işlev ve kullanışları bakımından yapım ekleriyle çekim eklerinin kesişme noktasında bulunduğunu belirttiği ara ekler arasında olumsuzluk ekini de sayar: *Olumsuzluk eki –mA, üzerine geldiği fiilin bildirdiği hareket ya da oluşun gerçekleşmediğini göstererek kelimeye belirli ölçüde anlam değişikliği yapar. Geldi, gelmedi çekimli fiillerinin birincisinde “gelme” işinin gerçekleştiği, ikincisinde ise*

⁵ Daha geniş bilgi için bkz.: Zikri Turan, “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, 4. Uluslar arası Türk Dili Kurultayında (25-29 Eylül 2000, Çeşme- İzmir) bildiri olarak sunulmuştur. TDK tarafından 2007 yılında bildirilerin toplu halde yayınlandığı kitabın II. Cildinde, yazının, yazarı tarafından sonradan 2 madde daha eklenmiş şekli değil, eklerin 7 maddeyle sınıflanan biçimi yayınlanmıştır (IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000, TDK Yayınları, Ankara 2007, s.1835–1844). Yazının, eklerin 9 madde halinde sunulan son şekli tarafımızdan görülmüştür.

aynu işin gerçekleşmediği ifade edilmektedir. Ancak her iki kelime aynı hareketi ifade eder. Yani -mA eki, gel- fiilini başka bir fiile veya isme dönüştürmez. O halde olumsuzluk eki, fiilde köklü bir anlam ya da tür değişikliği değil kısmî değişiklik yapar (BAŞDAŞ 2006: 1-6).

Özel, H. İbrahim Delice'nin "Türk Dilinde İşlevsel Ek tasnifi denemesi" başlıklı makalesinden yola çıkarak ekleri 6 grupta sınıflamış (1. genişletme ekleri, 2. durum ekleri, 3. kurucu ekler, 4. dönüştürücü ekler, 5. yapım ekleri, 6. bütünleşik ekler) ve olumsuzluk ekini, fiillerin anlamını değiştirmeden çeşitli anlam ilgileri ile genişleten ekler olarak açıkladığı fiil genişletme ekleri arasında vermiştir (2003: 37).

-mA- ekinin geldiği yer bir kelime sonudur. Kelime olarak da sadece fiillere gelir. Geldiği fiil henüz zaman ve mekânda bitimliliği sağlayan, cümle kurulmasında vazifeli ekler olan şahıs ve zaman ekini almamıştır. Yani henüz cümle ile alâkalı değildir. Ortada olumlu veya olumsuz, iyi veya kötü, güzel veya çirkin bir yorum yoktur. Kelime ve bir anlamı vardır. Morfem olarak da iki tür kelimedenden (isim-fiil) sadece fiile gelen bu eke bakarak olumsuz bir cümleden değil, olumsuz bir fiilden söz edilebilir.

Türkçede, olumlu-olumsuz cümle başlıklarının ana maddesi olan "anlam bakımından cümle" ifadesi de tartışılan bir konudur. Bu başlık anlam kelimesiyle bizi cümleye değil, kelimeye götürür. Cümlelerin anlam özelliğinden söz edilemez. Ortada yoruma açık anlamlar vardır. Araştırmacılar, yine cümleyi genel olarak anlam bakımından sınıflamakla beraber, tasnif sınırını belirlemek konusunda farklılık arz ederler. Biz, anlamlar kümesi olan cümleye bu bakımdan sınır konamayacağı görüşündeyiz. Her cümle başka bir yorumdur. Her cümle, farklı metinde farklı yorumlanır.

Karahan, "bir cümle hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun, mutlaka ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. O halde cümlelerin temel anlam özelliği olumsuzluk veya olumluluktur. Olumlu ve olumsuz cümleler ayrıca soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlamlar taşıyabilir" (2004:103-104) diyerek temel anlam özelliklerinden olmaları ve kullanım sıklığı dikkate alınarak sadece olumlu ve olumsuz cümlelerle soru cümleleri üzerinde durmasının nedenini izah eder.

Demir ve Yılmaz, anlamlarına göre cümle sınıflaması konusunun tartışılmalı olduğuna, olumlu-olumsuz, emir, ünlem gibi cümlelerden söz edildiğine ve olumlu-olumsuz ayrımının diğerlerine göre daha temel bir ayrım olduğuna değinir ve şöyle devam ederler: "dikkat edilirse soru cümlesi olan ve olmayan gibi bir ayrım genelde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yapılmıyor, sadece olumsuz olan anlamca ayrı bir cümle türü sayılıyor. Aynı ikili ayrımı emir- emir olmayan vb. gibi yapmak da mümkünken bu yapılmıyor”(2003: 213–214).

Şu şekilde düşünülebilir: eğer bir eke bakarak cümle ayrımı yapılıyorsa, bu eke benzer, ikili karşıtlık bildiren ve bir tarz ifade eden diğer bütün eklere bakılarak yine tasnif yapımı beklenir. Bu, şu şekilde izah edilebilir: olumsuz-olumluluk eki ikili karşıtlık taşıyan bir ektir. Ancak bu, anlam olarak değil, ek olarak yani fonksiyon bazındadır. Aynı şekilde, emir sıfat fiil eki⁶ de, sıfat fiil eklerinin istek bildiren türlerinin ikili karşıtlık bildiren bir alt türüdür, istek sıfat fiil ekleri içinde emir niteliğindeki istekler ve diğerleri olmak üzere karşıtlık oluşturur. Eğer olumlu cümle ve olumsuz cümle ayrımı, eyleme gelen ve eksik bir yorum taşıyan bir eke bakarak yapılıyorsa, yine tarz bildiren, fiili yarı yarıya yorumlayan bir ek olarak emir ve emir olmayan diğer istek sıfat fiil ekleri de bir sınıflama için ölçüt olabilir.

+ (aşırı istek)

Emir(merkez-en şiddetli istek)

- (istek)⁷

Şeklen emir cümlesi durumundaki bir cümle, emrin yanında rica ve istek da bildirebilir (DEMİR ve YIMAZ 2003:214). Zaten istek, bu tür cümleler için üst kimliktir. İsteğin türleri vardır: istekler; gereklilik, emir, rica gibi şiddet derecelerine göre alt tür teşkil eder. Kişi, emrederek karşısındakinin yapmayı arzu edeceği veya etmeyeceği bir şeyi istemiş olur. Ayrıca emir cümlesi varsa, gereklilik

⁶Bu ek, yerleşik gramerde emir kipi olarak adlandırılmaktadır. Sıfat fiil ve zaman eki sınıfları tartışılan konulardır. Ancak bu ek sınıfları ayrı fonksiyonlara ve yapıya sahiptirler. Mesela; burada konumuza örnek teşkil eden emir sıfat fiil eki, süren bir zamana sahiptir ve emir olmayan diğer istek, tahmin, gereklilik, gösterme... gibi alt sınıf fonksiyonlarla fiili zenginleştiren diğer sıfat fiil ekleriyle yandaş karşıtlık içindedir. Ancak fiili zaman bakımından bitimli hale getiren, yandaşı olan şahıs ekiyle birlikte cümleyi kuran ve varlığı sadece iki tür ile sınırlı olduğu gibi bir cümlede aynı anda ya biri ya da öteki bulunabilen zaman ekleri (geniş zaman ve geçmiş zaman eki), sıfat fiil sınıfı ekleriyle yandaş karşıtlıkta yer alırlar: *gel- ø (emir sıfat fiil eki)+ ø (tamlanan) + ø (cevheri fiil) – ø (geniş zaman eki) + ø (şahıs eki) + ø (teklik-çokluk eki)*. Emir sıfat fiil eki, çeşitli alt türler arasında bir ara türdür ve damgalanır. Emir, istek türlerinin merkezinde bulunduğu için şekil farkı ortaya çıkar. İsteğin şiddet derecesi artmakta ve bunu yansıtmak için emir ekinin telaffuz değerlerine varıncaya kadar fiilin üzerine vurgu olarak yığılmaktadır (Bu konudaki özgün çalışma olarak bkz. Zikri TURAN, “Gösterme Sıfat Fiili”, Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN Armağanı, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara–2008).

⁷ Zikri Turan, Ders Notları (Türk Dilinin Genel Yapı Problemleri), Sakarya–2006.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

cümlesi, şart cümlesi, rica cümlesi... gibi adlar taşıyan cümleler de anlamı bakımından cümleler başlığı altında ele alınmalıdır.

Şimşek'e göre, "Türkçede yargılar, başlıca üç biçimde bildirilir. Bunlar, olumlu ve olumsuz ve soru biçimidir. Bunun yanında "dilek" kavramına dayalı yargılı anlatımlar vardır. Bu anlatımlar içinde de dilek, istek, koşul, gereklilik, buyrum kavramları ayırt edilebilir. Anlama göre yapılacak tümce değerlendirmesi bu kavramları da kapsamalıdır. Ayrıca yargılı anlatımlar içinde taşkın duyguların dile getirilmesi de söz konusudur. Tümcelere bu anlamları kazandıran başlıca kurucu öge, "yüklem" dir, çünkü yüklem, yargının temelini oluşturduğu için tümcedeki sözdizimsel anlam değişmelerine kaynak eder... Olumlu tümce: 1. olumlu eylem tümcesi: bir kılış ya da oluşun yapıldığını/yapılacağını anlatır. "O sırada Enver Paşa ve maiyeti gelmişlerdi." 2. olumlu ad tümcesi: bir nesnenin ne olduğunu ya da var olduğunu anlatırlar. "Bir medeniyet bir bütündür." 3. olumlu düz cümle: yüklemi sonda bulunan tümcelerdir. "o da böyle bir adamdı(...) rengi uçtu. Bıyıkları burun kanatlarının hizasından kesikti." 4. olumlu devrik tümce: yüklemi sonda bulunmayan tümcelerdir: "ikizli bölümlenmelere özel bir düşkünlüğü var insanın.". Olumsuz tümce: yokluk anlatırlar: 1. Olumsuz eylem tümcesi, 2. olumsuz ad tümcesi (ŞİMŞEK 1987: 197-241)

Atabay, Özel, Çam, cümleleri yüklemelerine ve yapılarına göre tümceler olarak 2 ayrı başlıkta sınıfladıktan sonra (bir başka cümle türü olarak da ünlem tümcesini gösterirler) şöyle bir izah yaparak, ayrı bir anlamlarına göre cümle başlığı açmamalarının nedenini şu şekilde belirtirler: "yüklemelerine göre tümceler bölümlendirildikten sonra her tümce türünün olumlu, olumsuz, sorulu ve buyruk biçimleri de bulunacağından ayrı bir bölümlenme yerine, her türün içinde bu özelliklerin açıklanması yeğlenmiştir." (2003: 68).

Bizim, fiillerde olumsuzluğun -mA- ekiyle yapıldığı noktasında bir itirazımız yoktur. Ancak morfemlerden kelimenin taşımakla görevli olduğu anlam kadar geniş bir konuda, ancak bir yorum eki diyebileceğimiz o da eksik bir yorum olmaktan öteye gitmeyecek ve kelimenin anlamını değiştirmek gibi hiçbir görevi olmayan bir eke bakarak, cümle sınıflaması yapmak bizce uygun gibi görünmüyor. Öyle ki, -Ø- olumluluk ve -mA- olumsuzluk eki karşılığında herhangi birini almış olan bir fiil kök veya gövde haliyle, henüz cümle seviyesinde değildir. Bu nedenle bu eke bakarak cümle seviyesinde bir tasnif söz konusu değildir. Zaten Cümlenin anlamsal bir tasnifi değil, yorumsal tasnifleri olabilir. Bunlar da istek ve çeşitleri(rica-tereddüt-gereklilik-emir-endişe...), soru, kabul, red gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

sayıları sınırlanamayan yorumda cümleler ortaya çıkarır. Türk dilinin cümle yapısı tek, farklı yorumdaki cümleleri ise sınırsızdır.

Bize göre cümleler, aldıkları olumluluk-olumsuzluk ekine göre, “anlamına göre” olumlu cümle/olumsuz cümle şeklinde sınıflanmamalıdır. Bu ek, çatı eklerinden sonra fiile gelen en son ektir. Fiili olumlu ya da olumsuz yapar. Fiiller, çatısıyla ve hareketin yapılp yapılmamasına göre de olumluluk ya da olumsuzluk etiketiyle doğar. Cümle ise, sadece fiile gelen eke bağlı değildir ya da sadece olumsuz anlam ifade eden kelimelerle (var, yok, değil...) ⁸ kurulmaz, bütün öğeleriyle, iyi veya kötü yorumuyla doğar. Olumlu (gel-) veya olumsuz fiil (gelme-), cümle olabilmek için, önce zaman sonra şahıs ekini alarak tekil veya çoğul olarak zaman ve mekânda biter, son olarak izaha bağlı olarak yardımcı cümle öğeleriyle tamamlanır ve yorum kazanır. Cümlenin yüklemine kuran fiil, yapı olarak olumsuzken (*yalan söylememek*), cümle bütünü olarak yani yorum itibarıyla herkes tarafından kabul gören olumlu, iyi, güzel, doğru... bir cümle (Kimse yalan söylememelidir), fiil aksine yapıca olumlu iken (dedikodu yap-), cümle teşkil ettiğinde (*hep dedikodu yapmış.*) olumsuz yorumlanabilir. Öyleyse yorumuna göre cümleler demek daha doğru olabilir. Bu da epey külliyatlı bir sınıflama teşkil eder.

Olumluluk-olumsuzluk eki; fiile eklenen bir yorum ekidir aynı zamanda. Ancak eksik bir yorumdur bu, çünkü bu ek, fiil kategorisini bozamaz. Yorumu tamamlamaz. Fiil; iyi, kötü, olumlu, olumsuz... anlamıyla algılanır ve eksilteli yapısını zaman ve şahıs ekiyle tamamladıktan sonra cümle yapısı kazanmış haliyle yorumu verir. “Anlamına göre” denilip bir başlık açılacaksa bu kelimeler için düşünülebilir. Anlam taşıyan görevli morfem kelimedir. Cümle ise yorum taşır.

gel-me-

git-me-

sev-Ø-

Bu kelimeler arasında anlam farkı vardır. Ama henüz yorum taşımamaktadırlar veya eksik yorum giyinmiş bu kelimeler “gelmedim, gitmedin, sevdim” yapısıyla tam bir yorum taşıyıp, kullanıldıkları konuşma ya da yazı diline göre bir fikir veya yargıyı şahsa ve zamana bağlı olarak karşı tarafa iletceklerdir. Biri üzerinde durursak,

⁸ Yok/var karşıt değer değildir. Zira “az var, çok var, hiç yok...” gibi yorumlar da değer taşır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Gelmedim : Kullanıldığı konuşma ya da yazma düzlemine göre birçok yorum taşıyabilir. Mesela: Ben (1. şahıs), geçmiş bir zamanda gelmek istediğim veya gelmem istenen, gereken, beklenen... bir yere bu eylemi gerçekleştirmeyip gelmemiş olabilirim, aksine gelmiş ve bana gelmediğim söylendiğinde şaşırılmış olduğum için tonlamayla yine “gelmedim” diyerek aslında şaşkınlığımı ve geldiğimi kastedebilirim, yine yüksek bir ses tonu kullanarak, (sinirimden) gelmedim gibi bir yorum karşı tarafa aktarabilirim.

Şeklen olumsuz fiille kurulan cümleler öğelerin birbirinin yerini ödünçlemesiyle, üst üste gelen iki olumsuzluk görevli ek veya anlamlı kelimeyle ya da tonlamayla eylemin, aksine yapıldığını ifade eden yorumlar taşıyabilirler.

Sonuç

Olumluluk-olumsuzluk eki –Ø-:-mA- yerdaş karşıtlığında fiile gelip icracının hareketi yapıp yapmadığını veya yapamadığını gösteren bir yorum ekidir, bu yorum, şahıs ve zaman ekleriyle tamamlanmadığı sürece de eksik bir yorum ekidir.

Anlam, kelimeye aittir. Cümle ise kelime ve cümle kurmakla vazifeli ekler olan çekim ekleriyle oluşur. Yani çeşitli anlam ve fonksiyon öbekleri bir araya gelerek anlamlar kümesi oluşturur, bu da iyi-kötü, olumlu-olumsuz, sitemli-takdir-kâr... bir yorumu ortaya çıkarır. Temel cümle ögesi olan yüklem ve yüklet, gerekliyse yardımcı öğelerle izah edilerek, cümle bütün bu öğelerle yorumunu giyer. Ortaya çıkan cümleler; *olumlu emir, olumsuz emir, olumlu rica, olumsuz dilek, olumsuz sitem cümlesi, takdir cümlesi, övgü cümlesi...* gibi sonsuz sayıdadır.

Sonuç olarak olumluluk-olumsuzluk ekini alıp almamasına göre, henüz cümle kurma telaşında olmayan bir fiil kök ya da gövdesine bakarak anlamına göre cümle sınıflaması yapılamaz, çünkü henüz ortada bir cümle yoktur. Kök veya gövde halinde, herhangi bir anlamı taşımakla görevli olumlu veya olumsuz bir fiil vardır.

KAYNAKÇA

ATABAY, Neşe, ÖZEL Sevgi ve ÇAM Ayfer, **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, Papatya Yayıncılık, 2. Basım, Kasım 2003.

BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara 1998.

BAŞDAŞ, Cahit, “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler”, **I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayında Sunulan Bildiri**, 26-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

27 Eylül 2006, Bilkent Üniversitesi, Ankara (Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları merkezi'nin www.turkoloji.cu.edu.tr adlı internet adreslerinin dilbilim araştırmaları bölümünde 02.02.2007 tarihinde yayımlanmıştır).

BİLGEGİL, M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi -Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş-**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara-1964

DELİCE, H. İbrahim, **Türkçenin Sözdizimi**, Kitabevi, İstanbul, Ocak 2003.

DEMİR, Nurettin ve YILMAZ Emine, **Türk Dili El Kitabı**, Grafiker Yay., 1. Basım, Ankara 2003.

EDİSKUN, Haydar, **Türk Dilbilgisi, Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi**, Remzi Kitabevi, 8. Basım, Eylül 2003.

ERCİLASUN, A. Bican, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

ERTEN, Münir, “+sİz eki olumsuzluk eki midir?” **Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 2/4 Fall 2007, s.1165–1173.

GÜLENSOY, Tuncer, **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2000.

GÜLSEVİN, Gürer, “Türkçede “Sıra Dışı Ekler” ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine”, **V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**, 20–26 Eylül 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara, s.1267–1283

GÜLSEVİN, Gürer ve BOZ Erdoğan, **Türk Dili ve Kompozisyon I-II**, Tablet Yayınları, 1. Baskı, Konya, Eylül 2006.

HATİBOĞLU, Vecihe, **Türkçenin Sözdizimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

İLHAN, Nadir, "Türkçede Olumsuzluk", **Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi**, T.C. Karaman Valiliği, TBBM Basımevi-Ankara 2005, s.271–279.

KARAHAN, Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Genişletilmiş 7. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

KORKMAZ, Zeynep, **Grammer Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, : 575, Ankara 1992.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- KÜKEY, Mazhar, **Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi**, Kardeş Matbaası, Ankara 1975.
- ÖZEL, Ali, **Türkçede Eklerin Tasnifi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2003.
- ŞİMŞEK, Rasim, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Tümceler-Belirtme Öbekleri-Çözümleme**, 1. Basım, Kuzey Gazetecilik Mat. ve Amb. San. A.Ş., Trabzon 1987.
- Türkçe Sözlük** Türk Dil Kurumu Yayınları,: 549, Ankara 2005.
- TURAN, Zikri, “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, **IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II** 24-29 Eylül 2000, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.1835–1844.
- TURAN, Zikri, “Gösterme Sıfat Fiili”, **Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN Armağanı**, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara–2008.